

Marko Dragić

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 821.163.42:398.8

398.332.4(497.5+497.6+436.3+498)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 03.02.2007.

KOLEDANJE I VESELANJE U HRVATSKOJ TRADICIJI

Sažetak

Autor u radu interpretira hrvatske koledarske i veselarske ophode i usmene lirske pjesme koje su ih pratile. U radu je najveći broj izvornih suvremenih zapisa koje su na terenu snimili studenti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i Fakulteta filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru. U radu se obrađuju koledarski običaji iz raznih krajeva Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Gradišća u Austriji, Rekaša u Rumunjskoj te veselarski ophodi iz Hercegovine i Korčule.

Koledarski i veselarski ophodi baštine svoje korijene u drevnim pretkršćanskim vremenima. Ti su se ophodi kod Hrvata kristijanizirali. Pjesme koje prate koledarske i veselarske ophode raznovrsne su tematike i ima ih ljubavnih, mitskih, povijesnih i vjerskih. Cio je niz tih pjesama koje imaju antologijsku vrijednost.

Ključne riječi: koledanje, kršćanske hrvatske obredne usmene lirske pjesme, narodni običaji, veselanje.

Uvod

Najstariji je spomen kolede kod Bugara u 9. stoljeću, a nalazi se u *Sinajskom trebniku* u kojem se zabranjuje običaj „bivših poganih” da prvoga siječnja idu u koledu. U Rusiji se u 11. st. koledanje smatralo *običajem starih poganih* i ističe se da „nije lijepo koledovati ni rusalije plesati”. Slično je i kod drugih Slavena. U Hrvatskoj se prvi put kolede spominju u dubrovačkom *Statutu* iz 1292. godine (Gluhak, 1993:328). Vuk Stefanović Karadžić u svomu *Srpskom rječniku* (1852:285) navodi da se običaj koledanja kod pravoslavaca izgubio, a da kod katolika još traje i dodaje da „*čitava koleda*, reče se i sad kad ide mnogo ljudi zajedno”.

Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. U usmenom su diskursu i nazivi: *kolenda*, *kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), a izvođači se nazivaju *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*, *koledvaši* te *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koledani* (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se

zove *koledanje!*); *junaki* i *ditići* kod gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se i *koledvači* (Grgec, 1943:151) te *koledani*, *kolijani*. U Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici nazivaju se i *fiole* (prema pripjevu „fiole”). (Gavazzi, 1991:201) Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva (Lozica, 2002:173-176). Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (tražiti darove) (Meršić, Žganec, 1964:139).

Postojanje koleda kod drugih slavenskih naroda svjedoče i nazivi: *koljada* (u ruskom), *koleda* (u srpskom, slovenskom, bugarskom, češkom, poljskom) (Zečević, 1973:21). Neki etnolozi i antropolozi navode da naziv koleda potječe od imena praslavenske i sveslavenske božice *Koleda* ili boga *Koleda* (Zečević, 1973: 21-26; Belaj, 1998:137-138).

Koleda baštini naziv prema grčkom i latinskom glagolu *caleo*, što znači zazivati, pozivati, sazivati (Gluhak, 1993:328; Lozica, 2002:178). Neki znanstvenici smatraju da naziv koleda potječe od latinske riječi *kalendae* što znači prvi dan u mjesecu (Čubelić, 1990:72).

Etnolozi, uglavnom, navode da su se koledarske pjesme izvodile oko Božića i Nove godine. Slično pišu i leksikolozi: Bratoljub Klaić kolende tumači kao čestitke o Novoj godini (Klaić, 1980:706). U *Rječniku hrvatskoga jezika* iz 2000. g. koleda je obredna narodna pjesma koja se pjeva uoči Nove godine (Šonje, 2000:464).

Međutim, informanti, primjerice, na Korčuli pripovijedaju da su se ti ophodi izvodili od Svetoga Martina do Sv. tri kralja; na Braču se koledalo od Svete Kate do Sveta tri kralja; u stolačkom kraju se veselalo od Svetoga Nikole do Sveta tri kralja, a u božićno vrijeme veselalo se i u Račišćima na Korčuli itd.²

Koledarske pjesme izvode se u skupinama koje najčešće čini pet do sedam mladića. Kod gradišćanskih Hrvata, koledarska je skupina brojala dvadesetak mladića. Koledari idu od kuće do kuće, pjevaju, čestitaju imendan ili blagdan koji je toga dana te traže simbolične darove. Koledare su ponekad činili momci i djevojke zajedno. Pokatkad su to bili samo odrasli ljudi, a ponekad muška djeca.

U jugoistočnoj Hercegovini se do danas sačuvao blijedi odsjaj negdašnjega *veselenja* pa ondje *dječurlija* od Sv. Nikole do Sv. tri kralja idu kroz selo i traže darove. Neke od tih pjesama imaju pripjev *veselo, veselo*. Taj pripjev se u najvećem broju pjesama uzastopce iza svakoga drugoga stiha izmjenjuje pripjevom *koledo, koledo*.

1 Ivana Kardum zapisala je u svibnju 2007. g. predaju da su u Gdinj na Hvaru prve obitelji došle iz Slavonije i Bosne. Njegov zaselak Visoku osnovali su obitelji Visković i Čurin, koji su došli u 17. stoljeću s područja Crvenog Grma u Bosni i Hercegovini.

2 Milovan Gavazzi navodi da se koledalo od Svete Kate do Sveta tri kralja.

Hrvatske koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a značajan ih je broj kristijaniziran. Najčešće im svaki stih završava pripjevom *koledo, koledo*. Do sada je većina antologičara adventske i božićne pjesme nazivala *koledskim*. Strukturu su bliske zdravicama i blagoslovima. Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama,³ one su pretežito svjetovne. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike.

U narodnom je pamćenju značajan broj koledarskih i veselarskih pjesama, a u ovom radu navode se kronološki sukladno njihovom izvođenju kroz godinu. Suvremeni se zapisi navode izvorno i sinkronijski, a u njima se opažaju arhaizmi i prepletanja kolokvijalnoga i književno-umjetničkoga stila hrvatskoga jezika.

Trodijelnost koledarskih ophoda

Koledarski su ophodi trodijelni. Prvi je dio činilo pjevanje pod prozorom, kapijom ili vratima doma, a drugi i treći dio izvodili su se u domu domaćina.

Uvod je činio pozdrav ukućanima, na primjer: *Pukla grana od orija,⁴ / faljen Isus i Marija. / Priko svega sela prošli, / na poštena vrata došli. / Na poštena ova vrata, / a u Ante ka u brata*. Nakon svake strofe slijedio bi pripjev ovisno o blagdanu na koji se koledalo. Za Božić bi glasio: *U kući vam oštar nožić, / na dobro vam doša Božić*. Na Novu bi godinu pripjev glasio: *Sada vazda i do lita ovde, / na dobro vam Mlado lito dojde*.

U središnjem su dijelu spominjani ukućani poimence. Običaj je najprije se pravim imenom obraćati najstarijem i ujedno najuglednijem ukućaninu, zatim njegovoj ženi, sinovima, kćerima po uzrastu i mogućim gostima, primjerice: *U divojke lipo lice, / da je zdrava kuma Vice. / Da je zdravo i veselo, / to joj želi društvo cijelo*.

Završni dio kolede sastojao se od rima kojima su koledari tražili darove: *Otvorite škafetine, / izvadite baškotine,⁵ / otvorite ormarune,⁶ / izvadite botiljune*. Na kraju bi domaćini pozvali koledare u kuću i počastili ih, primjerice: *pršuratama, baškotinama, prošekom, vinom ili rakijom (na Šolti), fritulama, mindulama (bajamima), orasima te rakijom, crnim vinom i prošekom, a u „bolje stojećim kućama pojilo bi se i čakad boljega” komad mesa ili pršuta (u Zlarinu kod Šibenika); mali pinezni dar (u Gradišću i drugdje)*. Koledari bi, kad ih ukućani ponude, ostali jesti i piti ili bi sa sobom odnijeli hranu u torbama.⁷

3 Adventske i božićne pjesme pripadaju usmenim lirskim molitvenim pjesmama i njih vjernici mole pojedinačno, primjerice, na Dan Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije (8. prosinca); ili skupno kao na Badnju večer ili pak u crkvama za vrijeme svetih misa.

4 Orija – oraha.

5 Baškotine – dvopek.

6 Ormarune – ormare.

7 Eni Buljubašić zapisala je u Žrnovnici kod Splita 2005. godine po kazivanju svoga djeda Pavla

Posjeti koledara smatrani su čašću i pridonosili su jačanju prijateljstva i boljem povezivanju mještana te općem dobrom raspoloženju u vrijeme adventskih, božićnih i novogodišnjih blagdana.⁸

Međutim, ukoliko bi se domaćin oglušio, uslijedile bi ironične i satirične pjesme kao i kletve, primjerice, u Pučišćima na Braču: *Na vuon kući ni fumora, / pozdravjemo gospodora / i njegovu virnu jubu / koja stoji š njin na družbu. / Prid kućom van rieste loza, / a u kući žena koza.*⁹

Koledanje na Svetoga Martina

U mnogim je hrvatskim krajevima blagdan Svih svetih smatran *prvim čelom Božića* te se osjećao dolazak najradosnijega kršćanskoga blagdana - Božića. U tom smislu se, primjerice, na Korčuli, počinjalo koledati od Svetog Martina. U sumrak bi se upalile prve svjetiljke te bi skupine djece i nešto odraslih građana (kolendari) krenuli gradskim ulicama, zastajući pred vratima rodbine ili poznanika pjevajući staru koledarsku pjesmu Svetoga Martina. Koledare označavaju obavezni feralići s upaljenim voštanicama pa su se po katunima pojavljivali kao krijesnice. Pjevalo se o *našem Martinu koji je došao iz dalekih zemalja te mu treba pripremiti dobroga vina, a Martin će zapjevati kao sokol biloj zori. Treba ga dočekati u zelenoj gustoj gori, jer ga je Dalmacija pozvala i on je doletio kano vila.*¹⁰ (Prilog 1.)

Nakon otpjevana pjesme netko od koledara zaviče: „Hoćemo li čeka’?” te se s nestrpljenjem očekuje hoće li netko od domaćina otvoriti vrata i staviti prilog u bursu (torbu) ili saket (plastičnu vrećicu). U njih se posebno stavlja suho i svježe voće, kolači, posebno lojenica (korčulanski specijalitet) te rjeđe novac. Nakon dobivenih darova koledari zahvaljuju: *Sve van reslo, / Sve van cvalo, / Po sve vike, vika. / Amen.* Ukoliko se domaćini oglušite i ne odgovaraju, uvrijeđeni koledari ironično i satirično zapjevaju: *Sve van reslo, / Sve van cvalo, / I uvik van bilo malo; ili: Ispri kuće reste loza, / a u kući stara koza.*¹¹

Mihanovića (rođ. 1934. g.) i svoje bake Jozice Mihanović (rođ. 1941. g. u Privoru – dijelu Žrnovnice). Oboje kazivača skoro cijeli život žive u Žrnovnici. VI. rkp. 2005, sv. 67, str. 1-4.

8 Zapisala je Zrinka Matić 2006. g. u Gornjem Selu na otoku Šolti, a kazao joj je Bogdan Jakovčević (rođ. 1923. g. u Gornjem Selu na Šolti). VI. rkp. 2006, sv. 101, str. 7-8.

9 U Pučišćima na Braču 2006. godine kazao don Petar Eterović (rođ. 1922. g. u Pučišćima na Braču). Zapisala je Danijela Eterović. VI. rkp. 2006, sv. 41, str. 19-20.

10 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro. VI. rkp. 2007, sv. 7, str. 14-15. Kazivačice navode da su stihovi četvrti strofe nastali nakon znamenite bitke pod Visom, u čast pobjede nad talijanskom vojskom.

11 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro. VI. rkp. 2007, sv. 7, str. 14-15. Kazivačice navode da su stihovi četvrti strofe nastali nakon znamenite bitke pod Visom, u čast pobjede nad talijanskom vojskom.

Koledanje na Dan svete Katarine

Na Korčuli se koledalo na blagdan Svete Kate, ali samo u onim domovima u kojima je živjela imenjakinja svete. Koledari su s *feralićima* prolazili gradskim ulicama, a iza pjesme dobivali su poklone. Danas se taj običaj održao u mjestu Žrnovo, nedaleko od grada Korčule. Pjesmom se navješćuje Katarine krsno ime, jer je Bogu mila i njegova je zaručnica bila. Katarina nije doma, jer je u crkvi i Boga moli. Lajtmotiv pjesme je Katarinino odbijanje da se uda za kralja, jer je ona zavjet Bogu dala.¹² (Prilog 2.)

Adventsko koledanje

Na Braču kolendanje počinje od Sv. Kate. Skupina momaka (*klapa*) bi pjevala (*kolendala*) ispod prozora (*ponistre*) kuće čestitajući imendane na dane: Sv. Kate (25. studenoga), Sv. Nikole (6. prosinca), Sv. Luce (13. prosinca), Sv. Tome (21. prosinca); na Stipandan (26. prosinca), Ivandan (27. prosinca). Koledari su u te dane izvodili pjesme u onim kućama u kojima je bila *imenjakinja* ili *imenjak* svete ili sveca: Kata, Nikola, (Mikola, Miko), Luce, Tomo, Stipo, Ivo (Ivan).¹³

Badnje koledanje

U Belom na otoku Cresu dječaci su od dvanaest-trinaest godina odmah nakon što bi povečerali na Badnju večer zapalili *feralić*, uzeli vrećicu i otrčali iz kuće. Na večer bi se sastali u skupine po tri-četiri i po dogovoru krenuli obilaziti selo. Išli bi do kuća u kojima su znali da će dobiti darove te bi pokucali i svima čestitali Božić i predstojeće blagdane. Domaćin bi se iznutra zahvalio i tada bi jedan od dječaka započinjao *koledvicom*: *Postol mi je utal*,¹⁴ / *blata mi gre unutar*, / *urešiči mi škrabju*, / *mlinčići mi vonjaju*. Ukoliko domaćini ne bi željeli da im se koledva dali bi koledvašima smokava, oraha, mlinaca. Darove je dijelila, djevojka. Ako bi ukućani željeli da dječaci pjevaju uslijedile bi pjesme među kojima je i ona koja pjeva o Mariji koja je po svijetu hodila, dvanaest dana u krilcu Isusa nosila; „*Pristaništa najdu tičice letuće*, / *tičice letuće*, *mravići plazuće*”, a Isus i Marija ga nisu imali (...). Pokatkad su i djevojčice koledvale. Koledvanje bi se svršilo do ponoći (Bortulin, 1906:152-55).

12 U Žrnovu na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro, a kazala joj je Sani Sardelić. Vl. rkp. 2007, sv. 7, str. 16.

13 „Počelo bi se na Sv. Kotu, ali di je Kote u kući, onda na Sv. Mikolu, di je Miko (Niko, Nikola) u kući, za Sv. Lucu di je Luce u kući, za Sv. Tomu, di je Toma, onda na Božić svakome je doma ist, to se ne gre, na Sv. Stipona, di je Stipon, na Sv. Ivona di je Ivon, onda Mlodo lito...” Tko ih je htio pustiti unutra, otvorio bi im vrata, pustio ih unutra i počastio bi ih. Kazivači ističu da je malo Luca bilo na Braču. Zanimljivo je da kazivači ne navode da se koledalo i na blagdan Sv. Barbare. Vjerojatno je tako što je kod Hrvata u prijašnjim vremenima to ime bilo rijetko. U Postirama na Braču 2005. g. zapisala je Tea Fabris, a kazala joj je Lina Bižaca (rođ. 1927. g. u Postirama). Vl. rkp. 2005, sv. 77, str. 12. Usp. Gavazzi, 1991:208.

14 *Utal* – šupalj, poderan.

Na području nekadašnje Poljičke Republike kolenda se izvodila na Badnjak kada bi se svi ukućani skupili. Najstariji muškarac u kući, kojega su svi zvali otac, skinuo bi kapu, izišao vani i pred sobom unosio jedan po jedan badnjak¹⁵ čestitajući: *Otac: Hvaljen Isus! Dobro vam došla Badnja večer! / Ostali: I tebi! / Otac: Stipan dan! / Ostali: I tebi! / Otac: Ivan dan! / Ostali: I tebi! / Otac: Mladenci! (Nova godina)! / Ostali: I tebi! / Otac: Mlado lito! / Ostali: I tebi! / Otac: Vodokršće! / Ostali: I tebi! / Otac: Posve novo godišće! / Ostali: I tebi!*¹⁶

U Komiži se kolenda na Badnjak i na Staru godinu. U komiškim koledarskim pjesmama čestita se Božić, *porojenje Gospodina, / na spasenje bilo svima*. Potom slijede svjetovni motivi: koledari su prešli preko cijeloga grada da bi došli na poštena vrata i domaćina pozdravili tradicionalnim hrvatskim katoličkim pozdravom *Faljen Isus i Marija*. Među svjetovnim motivima često je prisutan humor. Tako, primjerice, koledari ne traže kruha jer ga i kući imaju, ali ni za vino ne mare. (Prilog 3.)

Drevni se običaji u novije vrijeme modificiraju. Desetogodišnja je koprivnička tradicija koledanje u humanitarne svrhe, a počinje na Badnjak u sedamnaest sati. U Dubrovniku se koledva ispred Vijećnice na Badnji dan kad odzvoni podne.¹⁷

Božićno koledanje

U solinskoj su koledarskoj pjesmi elementi vjerske i svjetovne lirike. Pjesma ima karakter blagoslova i zdravice, a u njoj su i šaljivi motivi. Karakteriziraju je anafore po Božiću *Sveti Stipan, / po Stipanu Sveti Ivan, / po Ivanu svi Mladenci, / po Mladencin Mlado lito*, kojima se postiže svečarski efekt zdravice. Ukoliko bi se domaćin oglušio i koledarima ne bi dao očekivani dar, znala je uslijediti i kletva: *Sa kuće van pala kupa, / ubila vas sviju skupa. / Sa kuće van pala greda, / ubila vas sviju reda*.¹⁸

Stara je splitska tradicija slaviti Božić u obiteljskom ozračju. Toga dana se nije koledalo, a tek uvečer su ponegdje skupine koledara išle čestitati Božić. Zapravo, najviše se kolendralo na zadnji dan božićnih blagdana, odnosno na Tri kralja uvečer. Momci i cure, većinom rođaci i susjedi, otišli bi u čiji dvor i počeli pjevati pjesme od kolendre. To bi se dogovorilo prije, jer je bio običaj iznenaditi onoga kojem će se doći kolendراتi i ne bi mu dali izaći iz kuće dok ne bi na brzinu otišao što kupiti i darovati ih. Pri tome se pazilo da domaćin ne bi zapao u kakve dugove, jer se željelo

15 U poljičkom su kraju badnjaci (tri) bili (bije) komadi drveta, često maslinova.

16 Eni Buljubašić zapisala je u Žrnovnici kod Splita 2005. godine po kazivanju svoga djeda Pavla Mihanovića (rođ. 1934. g.) i svoje bake Jozice Mihanović (rođ. 1941. g. u Privoru – dijelu Žrnovnice). Oboje kazivača skoro cijeli život žive u Žrnovnici. VI. rkp. 2005, sv. 67 str. 1-4.

17 TV Nova, Dnevnik 24. 12. 2006. 19, 20 i HTV Dnevnik 24. 12. 2006. 19.45.

18 Maja Štrk zapisala je u siječnju 2006. g. u Solinu, a kazala joj je Ivana Šunjerga zvana Šunje. Kazivačica je rođ. 1984. g. u Studencima, a odmalena živi u Solinu. Studentica je upravnoga prava i zna mnogo usmeno-književnih primjera koje je čula od mame, tete i bake. VI. rkp. 2006, sv. 8, str. 25.

počastiti ih s onim što domaćin ima u kući, a ne izvrgavati ga nepotrebnom trošku. Pjesmama se pozdravlja gospodar od doma i njegova virna ljuba te se od njih traže prikladni simbolični darovi. Koledari čestitaju blagdane Božića, Sv. Stipana, Sv. Ivana, Mladence, Mlado lito i Vodokršće te izriču dobre želje domaćinu – da mu rodi uje i žito, a ponajviše karagajka. (Prilog 4.) Domaćinu se obraća s kume i njegovim imenom te se hvali njegov ugled među ljudima. Koledari bi hvalili i mjesta u kojima su koledali. Ta su mjesta poznata svoj vlasteli i od Kotora do Istrije / zlatna im se kruna vije. Koledari su za svoj trud i muku tražili oli tustu tuku, oli zeca. Te su pjesme ritmične, a strukturom su bliske brojalicama. Neke od koledarskih pjesama su lirske minijature. U njima su stalni epiteti, primjerice zlatna jabučica, a taj je epitet ujedno i metafora kojom se iskazuje ljepota kćeri jedinice. Pjesme izražavaju bliskost koledara i njihovih domaćina. Domaćin se oslovljava kumom, a domaćica kumom. Pjesme sadržavaju i elemente šala, primjerice, u mnogim se koledarskim pjesmama od domaćice traži cilo, a ne vodno vino. Zahvale domaćinu su, uglavnom, stereotipne: Fala tebi na tvon daru, / naš čestiti gospodaru.¹⁹

Zaljubljeni mladići iz Kaštela Starog išli su pod prozore svojih dragana i čestitali im Božić pjevajući pjesme komponirane iznimnim lirskim slikama, primjerice: mladić pjesmom svoju dragu oslovljava: *danicom, dušom milom, živom željom srca svoga*. I u tim je pjesmama, zbog božićnog ozračja, sve radosno i svečano:

*K meni lipa moja danice,
veseli se dušo mila,
jer naresi bilo lišće,
s kojim si me zamamila.
Gledaj tvoga sokolića,
doša sam te ja vidjeti,
živa željo, srca moga.
na dobro ti dan Božića.
Želim s tobom, dušo, stati,
rad gizdavog lišca tvoga.
Gledaj svoga sokolića:
Na dobro ti dan Božića.²⁰*

U burnim minulim vremenima, Hrvati su, bježeći od Osmanlija, nastanili i krajeve u Rumunjskoj. Poput sunarodnjaka koji su se raselili po drugim europskim zemljama,

¹⁹ Zapisala je Anita Zagorac 2006. g. u Splitu, a kazao joj je Špiro Jelaska (rođ. 1928. g. u Splitu). Kazivač je bio električar i među prvim privatnim obrtnicima, a sada je umirovljenik. Vl. rkp. 2006, sv. 36, str. 2-7.

²⁰ Zapisala je 2006. g. u Kaštel Starom Marina Žarković, a kazala joj je Srećka Puljas (djev. Puljas, rođ. 1935. g.). Vl. rkp. 2006, sv. 29, str. 11.

i Hrvati su u Rekašu u Rumunjskoj čuvali svoju tradiciju što su je najčešće jedinu mogli ponijeti bježeći ispred neprijatelja. U toj su tradicijskoj kulturi i koledarske pjesme među kojima je zanimljiva i ona u kojoj svih devetnaest stihova počinje anaforama *Božićku Bože*. Mnoge su i druge stilske figure u toj pjesmi na primjer - epiteti: *stolice zlatne, crvenim vinom, staru jesen*. Navedene i druge stilske figure čine pjesmu melodičnom, a njezino izvođenje magičnim. Između ostaloga i mitski motiv *tri stolice zlatne* svjedoči da nastanak te pjesme seže u drevna vremena (Mlač, 1972:124).

U Krapinskim Toplicama koledarskim pjesmama izražava se radost zbog dolaska Novoga ljeta, ali je lajtmotiv porođenje Spasitelja i Otkupitelja svijeta. Pjesma prikazuje narodne običaje u Hrvatskom zagorju: kuće su bile okićene ružmarinom; djevojke su išle po kućama, čestitale božićne blagdane i Novo ljetu i tražile darove, a darivane su *z lepim zelenim venčekom* (Mlač, 1972:125-126).

Nekoć su Srbi u Lici koledali Hrvatima za katolički Božić, a Hrvati Srbima za pravoslavni Božić (Gavazzi, 1991:200).

Štefanjsko koledanje

Gradišćanski su Hrvati u svojoj novoj domovini sačuvali koledanje. Koledari se nazivaju *junakima*, a kad pjevaju koledarske pjesme, kaže se *jaču*. Hrvati su u Gradišću koledali na *Štefanje* (Sv. Stjepana, drugi dan Božića, 26. prosinca), na Staro ljetu i na blagdan Sv. tri kralja (6. siječnja). Na *Štefanje* navečer mladići *jaču* pjesme gospodaru i gospođi i svoj kućnoj družini te ih hvale kao i njihov dvor na kojem je zelen bor, a pod njim je vrani konj na kojem sjedi sinak: *zlatom uzdom obuzdan, s misečinom potkovan. / V ruka drži jabuku, na jabuki kiticu, / na kitici ptica, dobro ljetu klica, / da bi urodilo žito i pšenica, / i to vino črljeno, ko je kot krv rumeno* (Meršić, Žganec, 1964:138-139).

Velika je sličnost te pjesme sa suvremenim zapisom pjesme iz Zlarina koja je u poglavlju ovoga rada *Novogodišnje koledanje*. Prethodna je, međutim, još više sačuvala mitske elemente od zlarinske. Skoro u svakom stihu su po dvije lirske mitske slike. Mladići su tu pjesmu izvodili od stana do stana u Pajngrtu. U svakom su stanu dobivali *mali pinezni dar*. Koledari bi za dobivene novce kupili svijeeće koje bi na Sv. tri kralja darovali na oltar u crkvi.

U Novom Selu su navečer na *Štefanje junaki išli od stana do stana*. Kad bi stupili u stan, pitali bi „Je li slobod koledati?“ Nakon domaćinova odgovora *slobod*, slijedile bi *jačke*, među kojima je i ova:

*Na sulici jabuka, na jabuki kitica,
na kitici ptičica, ptica je golubica,*

*ona lipo spiva svojemu gospodaru,
 rodno ljeto zaziva, da bi mu rodilo
 žito ino pšenica i va štali blago,
 i črljeno vino - podaj nam ga, gospodar,
 ne ćemo ga zapiti, sviću ćemo kupiti,
 ka nam bude svitlila od Celja do Rima.
 Sveti Petar (v) Rimi, ti nam duše primi.
 Sveti Jure jurošnik,
 ti nam budi pomoćnik.
 Kako j onde lipo, kade j dušam svitlo!
 Kako j onde pusto, kade j dušam škuro!
 Zdravi nas poslužili, zdravi nam i ostali.*

U leksiku te pjesme sačuvani su arhaizmi, primjerice: u lokativu imenice jabuka nije izvršena sibilizacija; arhetipski je epitet *črljeno vino*, instrumental *dušam* također je arhetipski. Književnost je zrcalo ljudi, naroda i čovječanstva. Navedena nam pjesma kazuje o starinskom običaju gradišćansko-hrvatskih koledara koji su od skupljenoga novca kupovali svijeće koje će svijetliti od Celja do Rima, a u Rimu će sv. Petar duše primiti i sv. Jure *jurošnik* bit će pomoćnik. U dvanaestom i trinaestom stihu stilska je figura poređenje koja alegorijski kazuje kako je ondje *lipo kad je dušama svitlo*, a kako je ondje pusto kad je dušama škuro. Koledari bi ophod završili zdravičarskim pozdravom iskazujući želju za zdravljem domaćina (Meršić, Žganec, 1964:139).

Novogodišnje koledanje

Na Korčuli se, na Silvestrovo, kolendalo po ulicama i trgovima, posebno na Plokati. Mladi i stari koledari su uz svirku i pjesmu obilazili prijatelje, podizali raspoloženje i navješćivali Novo ljeto. Nakon bogate večere, građani bi odspavali, a onda sretni dočekavši prvi dan Novoga ljeta, svečano odjeveni izlazili u šetnju Plokatom i rivom. Kad bi susreli nekoga, uz jaki stisak ruke, čestitali su jedni drugima. Zanimljiva su bila čestitanja djece koja su u ruci imala naranču koja nije služila za jelo, već kao svojevrsna kasica na koju bi se, nakon čestitanja, uguravali novčići pa je izgledala kao jež. Slično se kolendalo i u Vignju na Pelješcu. Korčulanske su novogodišnje koledarske pjesme počinjale stihovima: *Ovi prvi dan godišća / svemu svitu mir navišća*.²¹

21 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro, a kazala joj je njezina sestra Svjetlana Radovančić (djev. Favro, rođ. 1977. g.), a pomagala joj je Nedjeljka Lupis (rođ. 1956. g.). VI. rkp. 2007, sv. 7, str. 9.

Zanimljivo je dijaloško *koledanje* u Gdinju na Hvaru:

Započinje voditelj koledar: Dobra večer ovom stanu i njegoven gospodaru,

Manja grupa odgovara: litoske i do lita na dobro vam godinica nova,

Započinje voditelj koledar : Dobra večer skupa svima,
Srednjim malim i velima.

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova,

Započinje voditelj koledar: Za nazvat vam sveti blagdan,
Koji će bit sutradan.

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova,

Započinje voditelj koledar: Urodi vam vinograd i šenica bilica

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova,

Započinje voditelj koledar: A nevista ditića,
Do prvega Božića.

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova.

Započinje voditelj koledar: Mi van dara nepitamo jerbo torbe nemamo

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova.

Započinje voditelj koledar: Hvaljen Isus i Marija,
To je naša kumpanija.

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova.

Započinje voditelj koledar: Otvorite vaša vrata,
Čestita je naša klapa.

Manja grupa odgovara: I litoske i do lita na dobro vam godinica nova.

Završava voditelj koledar: Sine Božji, budi hvaljen po sve vike vika, Amen!²²

Dvadesetak gradišćansko-hrvatskih mladića navečer bi uoči Nove godine išli od stana do stana i „benčali Novo ljeto”. Na svakom dvoru *junaki izjaču jačku*. „Još pri jačenju se u sobi nažge svića, ar oko polnoć su obično jur svi na počinku, hižni gospodar stupi iz sobe na dvor i preda junakom pinezni dar.” (Meršić, Žganec, 1964:139).

Ako je u stanu djevojka, njoj se nakon prve pjesme *jači* druga *Va vom stanu je divojka* (Meršić, Žganec, 1964:139). Međutim, djevojka ne izlazi na dvor osim ako je među *junakima* mladić za kojeg se obećala udati u nadolazećem mesopustu. U tom bi slučaju djevojka izišla i svom zaručniku dala jabuku. Tada se pjeva:

*Va voj hiži divojka, tanke boke, visoka,
tanke boke visoka, s klendarom je česana,
pod klendarom sto dukat, da b joj došal zaručnjak,
va vom ljeti lip, bogat, da b živila š njim mirno!*

22 Ivana Kardum zapisala je u svibnju 2007. g. u Gdinju na Hvaru. VI. rkp. 2007, sv. 9, str. 13-14.

Jabuke se črljenu, na palici raduju.

Daj nek svakomu jednu, ćemo ti pak hvaliti.

Antologijski je lirski opis djevojke koja očekuje svoga zaručnika. Koledari (junaki) alegorijom *črljena jabuka* (rumena jabuka) iskazuju zrelost djevojke i mladića koji mogu stupiti u brak. Jabuka je čest simbol u hrvatskom usmenom pjesništvu. U ljubavnim je lirskim pjesmama zelena jabuka simbol nezrelosti djevojke ili mladića, a u baladama i naricaljkama zelena jabuka simbolizira smrt djevojke ili mladića.

U Zlarinu kod Šibenika koledanje se naziva *kolojanje*. U dane kolojanja (kraj kalendarske godine) Zlarinjani su u skupinama išli od kuće do kuće i pjevajući čestitali božićne i novogodišnje blagdane. Tih dana se igralo kolo i često bi svi oni koji bi se zatekli u kolu krenuli na čestitarski *pohod* pjevajući i *igrajući*. Bilo da se išlo s kolom, u velikoj skupini, ili u manjim skupinama kolojanja, kad bi se došlo pred nečija vrata, a vrata se nisu birala jer se nastojalo svakoga posjetiti i u svačiju kuću navratiti, zapjevalo bi se:

*Kolojani, kolojajte ovde
na dobro vam Mlado lito dojde,
od pršuta i rakije ovde,
na dobro vam Mlado lito dojde.
Gospodaru, od ovoga doma,
Bog ti dao svakojega dobra.
gospodarice, od ove kućice,
Bog ti dao svakoje srićice.*

Nikada se nije dogodilo da *kućedomaćin* ne bi otvorio vrata svoga doma i pustio kolojanje u svoju kuću jer bi to bila velika sramota za domaćina. Naprotiv, svaki domaćin bio je ponosan što su kolojani posjetili njegov dom i nastojao ih je što bolje primiti i počastiti. Neki domaćini ne bi odmah puštali *kolojane* u kuću jer su željeli da im što duže pjevaju i da uživaju u njihovoj pjesmi. Nakon otpjevanje pjesme *Kolojani, kolojajte ovde* uslijedila bi sestina:

*U dvoru van zelen bor, zelen bor,
a na boru vranac konj, vranac konj,
a na konju delija, delija,
u ruci mu tambura, tambura,
kojom lipo popjeva, popjeva,
Mlado lito doziva, doziva.*

Lirski je efekt u navedenoj pjesmi postignut, između ostaloga, i stalnim epitetima, primjerice: *zelen bor*; *vranac konj*, *Mlado lito*. U nekim su koledarskim pjesmama mitski motivi, na primjer u prethodnoj: *zelen bor - na boru vranac konj, a na konju delija s tamburom u ruci kojom lipo popjeva i Mlado lito doziva*. Ako se kolojane ni nakon druge otpjevane pjesme ne bi pustilo u kuću, nastavili bi pjevati: *Bura nas mlati na vašiman vrati, / dajte nam, dajte nam, šta ćete nam dati? / Oli dinar, oli polovicu / to je namin dosta u dvojicu*. Kad bi domaćin otvorio vrata i pustio kolojane u kuću, pazilo se da prvo uđe muškarac. Redom bi svi čestitali blagdan najprije domaćinu, zatim njegovoj ženi te ostalim ukućanima. Običaj je bio da se kolojani počaste fritulama, mindulama (bajamima), orasima te rakijom, crnim vinom i prošekom. U „bolje stojećim kućama pojilo bi se i čakad boljega” komad mesa ili pršuta. Zlarinski koledarski napjevi izvodili bi se svaki zasebno, kao jedna cjelina, ali nije bila rijetkost da su se svi ti napjevi izvodili odjednom, što se doimalo višedijelnom pjesmom.²³

Sljedeća je novogodišnja koledarska pjesma, zapisana u Pučišćima na Braču, strukturom bliska brojalice: *O, šjor Ive, holte,²⁴ holte, / ne držite nas vuode,²⁵ / na dobro van Mlado lito duojde, / otvorite nan škafetine, / izvalte bićerine,²⁶ / jednu litru ursi – bursi, / mi smo žedni kao Turci. / Vode, vode, / Na dobro van Mlado lito duojde.²⁷*

Na Korčuli se, također, koledalo na *Mlado lito*. (Prilog 5.) Među simboličnim darovima koje su koledari tražili, često je *noga od kozlića što je ostala od Božića* Pokatkad se traženje darova izriče dvostihom: *I pri ste nas darivali ovdje, / Na dobro van Mlado lito dojde*.

Bogati su hrvatski narodni običaji. Često se običaji u dva susjedna mjesta razlikuju. Tako je, primjerice, različito *kolendanje* u Visu i u Komiži. Drugačije su pjesme, ali i dani kada se koleda. U Visu se *kolenda* na Staru godinu i na Sv. tri kralja, a u Komiži na Badnjak i na Staru godinu. Taj se običaj zadržao do danas pa djeca kruže po kućama i pjevaju, želeći sretan Božić i Novu godinu. I iz viških je koledarskih pjesama razvidno da su koledari prvoga pozdravljali starješinu kuće, zatim domaćicu, a za njima svu družinu te im čestitali određeni blagdan. Pri tomu je domaćin metaforično nazivan *zlatnom kitom*. (Prilog 6.)

Uvodna su četiri stiha u zagorskoj koledarskoj pjesmi uvertira kojom koledari govore o povodu njihova dolaska dobrim ljudima da im čestitaju Novo ljeto. Sljedeći su stihovi komponirani vjerskim lirskim slikama: *Jožef sjedi, Marija kleči, u*

23 Običaj kolojana zapisala je 2006. g. u Zlarinu Anamarija Kovačić. Kazao joj je Slaven Šoić rođen 1947. godine u Zlarinu na otoku Zlarinu. VI. rkp. 2006. sv. 18, str. 1-3.

24 *Holte* – dodite već.

25 *Vuode* – ovdje.

26 *Bićerine* – čaše za žesticu.

27 U Pučišćima na Braču 2006. godine kazao joj je don Petar Eterović (rođ. 1922. g. u Pučišćima na Braču). Zapisala je Danijela Eterović. VI. rkp. 2006. sv. 41, str. 19.-20.

Betlehemu luč gori, a mladići se misle što bi darovali ocu, mamacu, djevojci. Ti i stihovi koji slijede strukturirani su poput usmeno-književnih mikro-strukturnih oblika – zagonetaka. Na koncu je antitezom dat odgovor na pitanja: Djeva Marija će djevojci darovati urešeni vijenac, Bog će prekrižiti oca, a Marija mamicu; sv. Florijan prekrižit će kućicu, sv. Antun stoku (Mlač, 1972:127).

Pelješki su *kolendari* kolendali gospodarima koji su živjeli *iza srebrom zalivenih i zlatom okovanih vrata*. Iskazivali su želje da Bog gospodaru dade sina koji će se oženiti i od pira podijeliti bogatom i ubogom, ali još više *kolendarima*. Pjesma šaljivo završava jer je kolendarima dosta jedan kolač od Božića i jedna noga od praščića, a njihovom vođi *starcu* dovoljna je *mantalica* (plečka) (Mlač, 1972:127).

Dubrovački su *kolendari* dolazili gospodarima i njihovim dvorima hvale dati. Dvori su u tim pjesmama *zlatni* tori, a u njima je *golubica – domačica* koja će gospodaru *rijeti* da oni nisu prokleti već su pravi dubrovački *leri* (pjevači, svirači). Dubrovački kolendari za darove nisu *vele iskali: malo smokav i oraha* jer je bura u njihovim smočnicama (Botica, 1995:46).

U Poljicima se, prije stotinjak godina godina, kolendalo uvečer na Mlado lito, a mala su djeca kolendala i na Mlado lito i na Vodokršće (Ivanišević, 1906:458).

Koledanje na Sveta tri kralja

O koledanju na Sveta tri kralja bilo je riječi (Dragić, 2007:106-108). Zanimljiv je bio običaj koledanja na blagdan Sveta tri kralja (6. siječnja) kada su skupine koledara obilazile kuće svojih poznanika, navješćivali svetkovinu i izražavali čestitke. Svojim folklornim bogatstvom isticali su se koledari iz Čare, sela središnjega dijela otoka Korčule, a dolazili su u posjet vlasnicima zemlje koju su je obrađivali. Koledari su bili na mazgama natovarenim raznim poljoprivrednim proizvodima, kao nekoć tri biblijska kralja s darovima, i pritom bi pjevali o Sveta tri kralja koji su s onih sunčanih strana došli i poklonili se Isusu.²⁸ (Prilog 6.)

Veselanje

Na području Trebinjske biskupije nezaobilazni dio slavljenja Božića bio je i veselanje. Veselanje je pjevanje pjesama u osmercu koje u pripjevu imaju stih *veselo, veselo*. Veselanje se nije pjevalo samo na sam dan Božića nego i kroz čitavo Božićno vrijeme. Ove kratke pjesme su karakteristika krajeva čitave Trebinjske biskupije, koja se održala tisuću godina.

Kako se pjevalo kroz cijelo božićno vrijeme, postojala je potreba u narodu da se spjeva što više pjesama, da se ne bi stalno ponavljali isti stihovi. Zadivljujuće i

28 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro, a kazala joj je njezina sestra Svetlana Radovančić (djev. Favro, rođ. 1977. g.), a pomagala joj je Nedjeljka Lupis (rođ. 1956. g.). VI. rkp. 2007, sv. 7, str. 9.

začuđujuće je što je puk tada bio nepismen, a i danas nalazimo golem broj veselarskih (i drugih) pjesama. Momci su djevojkama, i one njima, pjevali pjesme koje bi imale pripjev *veselo, veselo*. Mnoge pjesme su nastajale u kolu ili na sijelu, a imale su različite melodije. Razlog tomu je što su se neke pjevale stojeći, neke u kolu, a neke opet hodajući te se melodija prilagođavala situaciji.²⁹

Veselanje (pjevanje predbožićnih i božićnih pjesama) počinje 6. prosinca, na *Nikoldan*. Ophod u kojem se pjevaju te pjesme naziva se *veselanje*. Vid Vuletić Vukasović u članku *Božić u Račišćim (O. Korčula)* navodi da je narod pjevao: *Božić zove s onu stranu: Prevedite me . . . Kolendo, kolendo, / U Božiću tri nožića – Veselo, veselo*.³⁰ Tamošnji su žitelji podrijetlom iz Hercegovine, a pobjegli su od osmanskoga terora 1672. godine.³¹ Odjeci veseljanja nalaze se i u Studencima kod Ljubuškoga, a što je razvidno iz stiha: *Božić nam je, drago nam je, veselo, veselo*.³²

Župnik u župi Ravno, pomoćni biskup Vrhbosanski (u vrijeme legendarnog nadbiskupa Josipa Stadlera) i splitsko-makarskog nadbiskupa, sakupljača i zapisivača narodnoga blaga, Vice (Vinko) Palunko zapisao je od 1860. do 1871. godine u Šipanu Hercegovini i Popovu 221 pjesmu među kojima je i šesnaest veselarskih pjesama.³³

Kao što je u koledarskim tako je i u veselarskim pjesmama raznovrstan motivski svijet. Neke se pjesme mogu uvrstiti u mitske lirске pjesme. (Prilog 7.)

Najbolnija su sjećanja Hrvata u Bosni i Hercegovini na četiri stotine petnaest godina osmanskoga *zuluma* (1463. – 1878. g.).³⁴ Stoga je razumljivo da je i u nekim veselarskim pjesmama povijesna tematika o osmanskim terorima. Takva je i ona koja pjeva o sukobu turske i *kavurske* vojske. Kavursku je vojsku predvodio Karli-bane, a tursku Hasan-paša. U strašnom je boju poginuo Karli-bane i dva sina Karlovića. Koledari-veselari iznimnim lirskim slikama opisuju te pogibije: *gospodari izgiboše*,

29 Mariji Brać ispričao je don Rajko Marković, župnik u Stocu. Vl. rkp. sv. 2007, D.

30 Vuletić Vukasović, 1906:774-776.

31 Vukasović Vuletić, 1906-776 i Vujadinović, 1968.

32 Mariji Keža kazala je Matija Matić (rođena 1920. god., Veljaci, Ljubuški). Vl. rkp. D, 2007, str. 48.

33 Palunkov rukopis je evidentiran u Matici hrvatskoj pod brojem 139 i čuva se u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. (Vinko Palunko je ujak Andru Muratu.) Svećenik, Andro Murat (Šipan, 1862. – Dubrovnik, 1952.) predao je 1886. g. Matici hrvatskoj rukopis narodnih pjesama iz Luke na Šipanu. U toj je zbirci 69 epskih pjesama, 32 poskočice i 48 zdravica koje je Andro Murat izvorno zapisao od svoje majke Kate. Neke od tih pjesama potječu iz Bosne i Hercegovine. Rukopis Andra Murata priredila je Tanja Perić Polonijo, a objavila ga je MH u Zagrebu 1996. g.

34 Prema turskim defterima i drugim povijesnim izvorima, u trenutku pada Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast 1463. g. u toj je zemlji živjelo 750.000 Hrvata katolika, 80.000-90.000 krivovjeraca i 30.000 Srba pravoslavaca (Mandić, 1982:173). Najbolnije su patnje kršćana pod osmansom vlašću bile Prava prve bračne noći po kojem su kršćanke svoju prvu bračnu noć morale provesti s begom, agom, pašom ili drugim osmanskim vlastodršćima. Mnoge su kršćanke ostajale trudne te su nakon toga rađale djecu svojih silovatelja. Te su djevojke kazivale silovatelju za koga se trebaju udati, a ako bi ih odbio, njihov odabranik morao je pobjeći ili bi bio pogubljen. Mnogo je povijesnih predaja koje kazivači i danas o tome pripovijedaju. Iznimno su bolna bila i nasilna prevodenja na islam (Dragić, 2001:41-51).

koledo, koledo, / dobri konji pobigoše, veselo, veselo, / uzde vlače, trava plače, koledo, koledo. Konji su u pjesmi antropomorfirani i oni kazuju razloge njihovoga bijega. Pjesma tako u sebi sadrži mitske motive i elemente basne (Mlač, 1972:129).

Veselarskim se pjesmama izražava veselje zbog Božića i pjeva o *Brštanu gori svetoj*, a sačuvala su mitske elemente u kojima: Božo ide preko vode i nosi *nama* struk bosilja. Veselari izriču želju da *nas Božo* nađe u *zdravlju* i mole *Božu* da dođe i širi vjeru katoličku. Komponirane su osmercima s pravilnim cezurama, a ti se stihovi pravilno izmjenjuju šesterackim pripjevima što ih čini ritmičnim i melodičnim. Tome, kao i ugođaju radosti i svečanosti zbog Božića pridonose i pripjevi poslije svakoga stiha *veselo, veselo*, a završavaju se tradicionalnim hrvatskim čestitanjem Božića - *Na dobro vam Božić došo* (Dragić, 2006:67-68).

Zaključak

Koledarske i veselarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a korijeni im sežu u prastara mnogobožaćka vremena i pradomovinu Hrvata. Ti ophodi i pjesme imaju estetsku i životnu funkciju. Njima se izriče radost i veselje zbog dolaska Spasitelja i Otkupitelja svijeta. Koledarski i veselarski ophodi u Hrvata vezani su uz katoličke blagdane, a izvodili su se u različitim mjestima u različito vrijeme od Svetoga Martina do Sveta tri kralja. U nekim se krajevima do naših dana sačuvalo koledanje. Ostatci drevnih vremena opažaju se u koledarskim izvedbama i mitskim motivima u pjesmama koje prate te običaje, a u minulim vremenima Hrvati su ih kristijanizirali. Neke od tih pjesama su arhetipske, neke stereotipne, a neke imaju antologijsku vrijednost.

Koncem 20. i početkom 21. stoljeća ti su ophodi modificirani. Tako se na Badnjak, primjerice, u Koprivnici koleda u humanitarne svrhe, a u Dubrovniku se koledva pred Vijećnicom kad zazvoni podne.

Prilozi

1. Evo našeg Martina

*Evo našeg Martina,
iz daleki' zemja k nami,
priprav' te mu dobra vina,
blagova' će Martin s vami.
Martin će van popivati,
kano sokol biloj zori,
aj' ga vaja dočekati,
u zelenoj gustoj gori.
Dalmacija ga je pozvala,*

*on poleti kano vila,
iz dalekih tih zemalja,
evo nan ga, Bogu hvala.
Martin hvali Dalmatince,
ko junake od starine,
jer pod Visom kad su bili,
sve Pujize potopili.
Martin sidi blizu rike,
di su pijanci od starine.
Tu se Martin boje čuti,
di se rujno vince pije.
Martin neće vele stvari,
nego vina i pečenice,
za ne povrće' zakon stari,
blagova' će i lojenice.
Martin neće da govori,
nego da se vrata otvori.
I vi nami otvorite
i u kuću nas primite.
A sad ka' smo dovršili
Martinova sveta dila,
darujte nan gospodari,
što van kažu vaši stari.
A vi dobri sad budite,
lipe dare sad podajte,
dosta lita da živite,
bili zdravi i bogati.³⁵*

2. Došli smo vam navistiti

*Došli smo vam navistiti,
Katarine krsnom ime,
jer bijaše Bogu mila
i njegova zaručnica.
Katarine nima doma.
U crkvi je moli Boga.*

35 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro. Vl. rkp. 2007, sv. 7, str. 14-15. Kazivačice navode da su stihovi četvrte strofe nastali nakon znamenite bitke pod Visom, u čast pobjede nad talijanskom vojskom.

*Kada Kata dođe doma,
mati će joj govoriti:
„Kato, Kato, kra'j te prosi,
od zlata ti krunu nosi.”
jesan li ti, majko, rekla,
prin nego san razum stekla,
da se neću udavati,
ni za muža nika' znati.
A sa' ka' smo dovršili,
Katarine sveto ime,
darujte nan gospodari,
što van kažu vaši stari.
Do sto lita da živite,
mirni, zdravi i bogati.
Sve van reslo, sve van cvalo,
po sve vike, vika. Amen.³⁶*

3. Dobra večer kući ovoj

*Dobra večer kući ovoj
i družini ko je u njoj.
Došli smo vam kolendati
Sretan Božić nazivati:
najprvome starješini,
a za njime svoj družini;
porojenje³⁷ Gospodina,
na spasenje bilo svima.
Preko svega grada prošli,
na poštena vrata došli:
ispred kuće rumunija,
Faljen Isus i Marija;
ispri kuće bor zeleni,
a u kući svi veseli;
ispri kuće guste drače,
a u kući pune bačve.
Otvorite ormarune,
izvadite botiljune;*

36 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro, a kazala joj je Sandi Sardelić koja živi u Žrnovu na Korčuli. Vl. rkp. 2007, sv. 7, str. 13-14.

37 Porojenje – rođenje.

*otvorite škafetine,³⁸
izvadite baškotine!
Kal bi bilo i orihu,
za pokoru naših grihu,
ili noga od kozlića
ku je ostalo od Božića.
Kal bi bilo paršurati³⁹
i suhega mandulata
neka nama grlo jača.
Kal bi bilo ruzulina
neka su nan grla fina.
Non su rekle judi stori⁴⁰
da vi jeste covik provi.⁴¹
Mi von⁴² kruha ne pitomo,
jer ga doma mi imamo,
al za vino ne marimo.
svako dobro von želimo,
mi se s vama veselimo.⁴³*

4. Ovde jesmo skupa došli

*Ovde jesmo skupa došli,
gospodara zdrava našli
i njegovu virnu jubu,
koja stoji š njin u družbu.
Ili smokvu ili grozdić,
na dobro van doša Božić,
po Božiću Sveti Stipan,
po Stipanu Sveti Ivan,
po Ivanu svi Mladenci,
po Mladencin Mlado lito,
Vodokršće stanovito.*

38 Škafetine – ladice.

39 Paršurati – fritule.

40 Ljudi stori – ljudi stari.

41 Covik provi – čovjek pravi.

42 Von – vama.

43 U Komiži 2006. g. zapisala Tamara Alavanja, a kazale su joj: Lukrija Božanić (Radeška) rođ. 1933. g. u Oključini na Visu; Antonijeta Mitraković, dipl. oec., rođ. 1962. g. u Splitu, danas živi i radi u Komiži, bila je članica klape Gusarica; Eni Alavanja rođ. Božanić, rođ. 1962. g. u Splitu, živi i radi u Komiži. Vl. rkp. 2006, sv. 64, str. 11-12.

Rodilo van uje i žito,
zanajviše karagajka,
od nje je puna bačva.⁴⁴

Evo danci svi minuše
Evo danci svi minuše,
starog godišća,
porođenje Sina Božjega,
na Dan Božića.
Dobra večer (...) ⁴⁵ brate,
Sa svom družbom inokupnom.⁴⁶
Došli smo vam kolendati,
vašem dvoru hvale dati
i došli smo vam navistiti,
da je sutra dan čestiti,
Dan čestiti mladog lita,
upućenje novog vijeka,
inokupnog cijelog svijeta.
Čestito vam Mlado ljetu,
Sa svom družbom inokupnom.
U ovim vašim dvorim,
izrastao je zelen bori,
među njima vita jela.
Nisu ovo zelen bori,
već su ovo sokolovi.
Sokolić je zlatnog krila,
kojeg niste odgojili,
Svagog sklada izučili,
koji će vam prolicat,
po širokom svitu dolica,
vaše dvore uresiti,
što smo ovde ispijali,
golubicam pripivali.
Ovo je želja kolendara,
vami zdravja, nami fala,

44 Zapisala je Anita Zagorac 2006. g. u Splitu, a kazao joj je Špiro Jelaska (rođ. 1928. g. u Splitu). VI. rkp. 2006, sv. 36, str. 2-7.

45 Navodi se ime domaćina.

46 *Inokupnom* – cjelokupnom.

*Uz hvalu čašu vina,
nek možemo bolje pivat,
Mlado lito čestitavat.
Od večeri već je dugo,
Bog vam dao svaku sriću:
od tri lakta kobasicu,
a u za to bocu vina,
da možemo boje vikat.
Živio nam domaćine,
s vami vaša ljuba mila,
veselju i radosti,
za Mlado lito i godina.⁴⁷*

Došli smo vam navistiti

*Došli smo vam navistiti,
Vodokršća dan čestiti.
Tri kraja jezdijahu,
S onih sunčanih stran.
Tri kraja nošahu:
Mir, zlato i tamjan.
Tri kraja dođoše,
Prid grad Jeruzolim,
Pitajuć za misto,
Di se Isus rodi.
Mi smo došli stanovito,
Srca vaša veseliti,
Ovdi, ondi nazdraviti
I Vodokršća dojde.⁴⁸*

7. Biela vila grad gradila, koledo, koledo

*Biela vila grad gradila, koledo, koledo.
Ni na nebu, ni na zemlji, veselo, veselo.
Vet na ogranku pod oblaku, koledo, koledo.
Na nj izvodi troja vrata, veselo, veselo.*

47 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro, a kazala joj je njezina sestra Svjetlana Radovančić (djev. Favro, rođ. 1977. g.), a pomagala joj je Nedjeljka Lupis (rođ. 1956. g.). Vl. rkp. 2007, sv. 7, str. 13-14.

48 Na Korčuli u svibnju 2007. g. zapisala je Josipa Favro. Vl. rkp. 2007, sv. 7, str. 12-13.

Jedna vrata od sunašca, koledo, koledo.
Druga vrata od mjeseca, veselo, veselo.
Treća vrata suha zlata, koledo, koledo.
Koja vrata od sunašca, veselo, veselo.
Na ona vila izlazila, koledo, koledo.
Koja vrata od mjeseca, veselo, veselo.
Na ona vila sina ženi, koledo, koledo.
A koja su suha zlata veselo, veselo.
*A ona vila šcer udava, koledo, koledo.*⁴⁹

Literatura

- Bortulin, A. (1906) Božić, običaji u Belom na otoku Cresu. U: Boranić, D. (ur.), *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb, JAZU, knjiga XI, sv. 1.
- Botica, S. (1995) *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb, Školska knjiga.
- Dragić, M. (2007) Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, *Crkva u svijetu*, 1: 1-192.
- Dragić, M. (2006) *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, 5, Sarajevo, Matica hrvatska i HKD Napredak.
- Dragić, M. (2001) *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Baška Voda – Mostar-Zagreb, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL.
- Gavazzi, M. (1991) *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Zagreb, Hrvatski sabor kulture.
- Gluhak, A. (1993) *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb, August Cesarec.
- Grgec, P. (1943) *Hrvatske narodne pjesme*, Zagreb, Hrvatska državna tiskara.
- Ivanišević, F. (1987) *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split.
- Meršić, M., Žganec, V. (1964) *Jačkar (hrvatske narodne jačke iz Gradišća)*, Čakovec, Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće.
- Klaić, B. (1980) *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod MH.
- Kulišić, Š. (1979) *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo.
- Lozica, I. (2002) *Poganska baština*, Zagreb, Golden marketing.

49 Rukopisna zbirka: Vice Palunko, str. 49.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića (1990), Badurina, A. (ur.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Mandić, D. (1982) *Sabrana djela 5, Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, II. izdanje, Toronto-Zürich-Chicago, ZIRAL.

Mlač, K. (1972) *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, Zagreb, MH.

Rihtman-Auguštin, D. (1995) *Knjiga o Božiću*, Zagreb, Golden marketing.

Rječnik hrvatskoga jezika (2000), Šonje, J. (ur.), Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Rukopisna zbirka: Palunko, V. *Narodne pjesme iz Hercegovine /Popovo / i Šipana kod Dubrovnika, 221 pjesma, od 1869 do 1871., 1860. i 1862.*, Rukopis Matice hrvatske br. 139, Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb.

Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskijem riječima, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, (1852) u Beču u štampariji jermenskoga manastira.

Vlastite rukopisne zbirke (Vlastiti terenski zapisi i zapisi studenata filozofskih fakulteta u Splitu i u Mostaru).

Vujadinović, S. (1968) Neka zapažanja o postanku sela Račišća na Korčuli i poreklu njegovog stanovništva, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, XLVIII (1).

Vuletić Vukasović, V. (1906) Božić u Račišćim (O. Korčula), *Srđ*, Dubrovnik, 774-776.

Zečević, S. (1973) *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*, Zenica, izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V.

Marko Dragić

CROATIAN TRADITION OF KOLEDA AND VESELANJE

Summary

In this paper, the author interprets Croatian *Koleda* (Christmastime ritual songs) and *Veselanje* (named so by the refrain „veselo” which means „merrily”) rituals and the oral lyric songs that accompanied them. The paper contains the largest number of original modern recordings recorded in field work by students of the Faculty of Philosophy in Split and the Faculty of Philosophy-Humanities of the University of Mostar. This paper deals with *Koleda* customs from various parts of Croatia, Bosnia and Herzegovina, Burgenland in Austria, Rekaša in Rumania, as well as *Veselanje* rituals from Herzegovina and Korčula.

Koleda and Veselanje rituals have their roots in ancient pre-Christian times. With the Croats, these rituals have been Christianised. The songs accompanying the Koleda and Veselanje rituals are diverse in their subject matter. There are love, mythical, historical and religious ones. Quite a number of such songs have an anthological value.

Key words: *Koleda, Christian Croatian ritual oral lyric songs, folk customs, Veselanje.*